

INTERVIEW

Tekst: Cindy Curré • Fotografie: Josje Deekens

Wouter Sanderse over bildung in het vo

Lessen in levenskunst

Bildung is kennis koppelen aan het leven, zegt Wouter Sanderse. Hij is van huis uit filosoof en werkt als universitair docent aan de Universiteit voor Humanistiek in het centrum van Utrecht. Momenteel leidt hij het project Voorbeeldige bildung in het vmbo, dat hij samen met vier lerarenopleidingen uitvoert.

Wat is bildung eigenlijk?

“Bij bildung op de middelbare school denken mensen vaak aan alles wat verder gaat dan de vakken die leerlingen krijgen aangeboden: bijvoorbeeld sociaal-emotionele ontwikkeling, burgerschap of de pedagogische opdracht van de school. In de geschiedenis is bildung eerder gedefinieerd als een proces van zingeving tegen de achtergrond van bronnen van waarde. Toegepast op het onderwijs betekent dit dat je je bij een vak als aardrijkskunde niet beperkt tot bijvoorbeeld kennis over migratie, maar leerlingen laat nadenken over hun eigen rol in een pluriforme samenleving. Over waar hun familie vandaan komt, hoe homogeen of heterogeen hun eigen buurt is en waar ze nieuwsgierig naar

zijn als het gaat om andere culturen. Onderwijs wordt vormend als een docent kennis koppelt aan het leven van de leerlingen zelf en aan wat er in de wereld speelt.”

Bildung past dus heel goed bij de levensfase van scholieren in het voortgezet onderwijs.

“Zeker omdat het proces van je afvragen wie je bent, waar je bij hoort en hoe je je verhoudt tot anderen vergeleken met enkele decennia geleden veel opener is geworden. De antwoorden op deze vragen worden niet meer vanzelfsprekend door ouders of door een geloof meegegeven. We leven in een pluralistische netwerksamenleving met heel veel stemmen en geluiden, waarin leerlingen zich laten inspireren door verhalen van vloggers en rolmodellen van over de hele wereld. Leerlingen op de middelbare school zijn continu aan het onderzoeken wie ze zijn en hoe ze zich tot anderen en de wereld verhouden.”

Bildung heeft zo te horen ook veel te maken met burgerschapsonderwijs. Daar is op scholen veel aandacht voor.

“De begrippen overlappen elkaar voor een deel. Bildung is breder, want burgerschap gaat vaak over hoe je omgaat

‘Bildung is niet het alternatief gebleken voor het rendementsdenken in het onderwijs’

WOUTER SANDERSE (40)

Leidt tot april 2023 het ontwikkel- en onderzoeksproject Voorbeeldige bildung in het vmbo. Hij woont in Nijmegen en heeft 3 kinderen.

2018-heden: **Universitair docent educatie, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht**

2012-2020: **Lector beroepsethiek van leraren, Fontys Leraren-opleiding, Tilburg**

2018: **Boek Karakter. Deugden voor professionals samen met Jos Kole**

2017: **Boek Lezen voor het leven**

2014-2016: **Research fellow, University of Birmingham, Engeland**

2007-2012: **Promovendus wijsgerige ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen**

2003-2007: **Bachelor en master**

filosofie, Radboud Universiteit

2000-2004: **Bachelor en master international business communication, Radboud Universiteit**

‘Docenten onderschrijven in grote meerderheid dat ze een vormende taak hebben’

met mensen die anders zijn dan jij en die je nog niet kent. Terwijl bildung ook gaat over hoe je omgaat met mensen in je eigen gezin, met je vrienden. Over hoe anderen in relatie tot jou staan, over hoe je omgaat met dood of ziekte. Bildung heeft met levenskunst te maken, met het stellen van vragen als: Wat maakt mij gelukkig? Wat geeft zin aan mijn leven?

Omgekeerd omvat burgerschap meer dan alleen de overlap met bildung, want bij burgerschap gaat het ook over hoe een democratie functioneert. De overlap zit in het begrip identiteit, in vragen over wie je bent en hoe je je verhoudt tot anderen.”

Hoe kom je als filosoof bij een onderzoeksproject in het voortgezet onderwijs?

“Ik ben in 2012 gepromoveerd in de ethiek, specifiek op morele vorming en ontwikkeling. Daarvoor heb ik me verdiept in de verantwoordelijkheid die scholen hebben voor de karaktervorming van leerlingen. Vervolgens heb ik acht jaar aan de lerarenopleiding van Fontys gewerkt als lector beroepsethiek. Ik kwam daar op een goed moment, want vanaf 2010 kreeg de vormende taak van het onderwijs in Nederland steeds meer aandacht. Dat was een reactie op een eenzijdige nadruk op kernvakken en dingen die je goed kunt meten. Onder aanvoering van de toenmalige minister Jet Bussemaker stond vorming hoog op de politieke agenda. Zij benoemde bildung expliciet en er werd ook een landelijke regiegroep van samenwerkende lerarenopleidingen gevormd.”

Wat hebben die acht jaar opgeleverd?

“In de visie van de lerarenopleiding is meer aandacht gekomen voor bildung en met groepen docenten hebben we heel mooi lesmateriaal ontwikkeld. Toch is bildung niet het alternatief gebleken voor het rendementsdenken in het onderwijs. Dat werd destijds wel verwacht. Tijdens de bezetting van het Maagdenhuis in Amsterdam in 2015 spraken studenten uit dat het onderwijs in eerste instantie vormend zou moeten zijn. Je ziet nu dat er vaak wel aandacht is voor vorming, maar dan aanvullend, bijvoorbeeld als extracurriculaire activiteit of in een apart vak. Het onderwijssysteem is hier en daar aangepast, maar de nadruk op meetbaarheid is niet wezenlijk veranderd.”

Vind je dat jammer?

“Ik vind het jammer als bildung alleen wordt ingezet als iets extra's, terwijl elk vak aanknopingspunten bevat om een relatie te leggen met het persoonlijke engagement van leerlingen en met ethische vraagstukken in de samenleving. Als aandacht in alle vakken uitblijft, lijkt bildung onschadelijk te worden gemaakt. Scholen kunnen dan

EEN SERIEUZE EN NIEUWSGIERIGE LEERLING

“Ik ben opgegroeid in Zeeland en ging naar het vwo op de Christelijke Scholengemeenschap Walcheren. Ik was een serieuze en leergierige leerling, die van lezen en schrijven hield en vooral genoot van de talen en gammavakken. Al vroeg was ik geïnteresseerd in levensvragen en leende uit de bibliotheek filosofische boeken. Filosofie als vak bestond destijds niet op mijn school. In mijn leraar Nederlands, Jaap Koutstaal, vond ik een mentor die oog had voor mijn interesses en die mij stimuleerde. Jaap was paranimf bij mijn promotie. Nu, meer dan twintig jaar na de middelbare school, hebben we nog steeds contact.”

zeggen dat ze er aandacht aan besteden zonder dat er aan de dagelijkse manier van lesgeven veel verandert. Begrijp me goed, ik ben geen utopisch denker die het hele onderwijssysteem in één keer op zijn kop wil zetten. Ik ga gewoon met enthousiaste mensen aan de slag en probeer van onderop stapje voor stapje het onderwijs te verbeteren.”

Waarover gaat het project Voorbeeldige bildung in het vmbo?

“Het project heeft een ontwikkel- en een onderzoeksdeel. Voor de ontwikkelkant hebben we met vier hogescholen vier professionele leergemeenschappen van in totaal dertig vmbo-docenten gevormd. Die worden elk begeleid door twee lerarenopleiders. Die groepen komen zes keer bij elkaar, van januari tot en met juni van dit schooljaar. De docenten ontwikkelen manieren van werken via een onderzoeksmatige ontwerpbenadering. Ze signaleren iets wat in hun lessen beter kan, formuleren een vraag, bedenken een manier van werken en gaan die uitproberen. Daarna halen ze feedback op bij collega's en leerlingen en vervolgens delen ze in hun school de resultaten.

In het onderzoeksdeel volgen we de deelnemers aan het project. Met vragenlijsten onderzoeken we in hoeverre leraren aandacht willen besteden aan bildung en zo ja, wat ze daarvoor verstaan. Vervolgens kijken we hoe ze dat uitwerken in hun lessen. De docenten houden voor dat doel een logboek bij. Daarnaast doen we lesobservaties en praten we in focusgroepen met leerlingen over de bildung die zij in de lessen herkennen.”

Waarom specifiek in het vmbo?

“Het viel me op dat er in boeken en bijeenkomsten veel aandacht is voor bildung in het algemeen vormend onderwijs. Het vmbo kwam daar vrijwel niet in voor. Dat is zonde, want ongeveer de helft van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs gaat naar het vmbo. Bovendien had ik uit gesprekken met lerarenopleiders en leraren begrepen

‘Leraren zijn vaak terughoudend en willen absoluut niet als moraalridders overkomen’

dat juist in het vmbo de pedagogische relatie heel belangrijk is: dat het erom gaat dat leraren bijdragen aan het zelfvertrouwen van leerlingen, dat leerlingen verder leren kijken dan hun eigen ‘bubbel’. Dat ze respect voor elkaar leren hebben en iets leren over eerlijkheid. Het vmbo is eigenlijk veel vormender dan de havo of het vwo, waarin kennisoverdracht centraler staat.

Het is niet zo dat ik denk dat bildung ontbreekt op het vmbo. Maar beroepsvoorbereidende opleidingen worden wel heel sterk bekeken vanuit het perspectief van de arbeidsmarkt. De docenten die meedoen aan het project, willen graag tegenwicht bieden aan het idee dat het opleiden van vmbo-leerlingen alleen gaat over het overdragen van kennis en vaardigheden waarmee ze een baan in de kenniseconomie kunnen vinden. Om een goede vakman of vrouw te zijn, hebben ze juist ook een goede houding nodig: ze moeten collegiaal zijn, op tijd komen en betrouwbaar zijn. En los van de rol die ze later professioneel zullen vervullen, gaat het ook om de ontplooiing van de leerlingen als burger en mens.”

Veel docenten in het vmbo besteden daar in hun lessen toch aandacht aan?

“Zeker, maar dat wordt niet altijd gezien. Het is ook niet altijd even structureel ingebed in het onderwijs. Uit onderzoek weten we dat docenten, ook in het vmbo, in grote meerderheid onderschrijven dat ze een vormende taak hebben. Maar vaak maken praktische obstakels dat moeilijk, zoals het ontbreken van een eenduidige visie in de school, een overvol curriculum of een grote nadruk op toetsing, waardoor andere dingen in de knel komen. Er is vaak simpelweg geen tijd om bijvoorbeeld te bespreken hoe leerlingen zich voelen onder de inval van Rusland in Oekraïne, en hoe je in zo'n situatie als school samen het verschil zou kunnen maken.

Leraren zeggen bovendien dat ze tijdens hun opleiding onvoldoende hebben geleerd hoe ze dit soort onderwerpen bespreekbaar kunnen maken. Je moet vaardigheden in huis hebben om dit soort gesprekken in goede banen te leiden, zeker als het om meer polariserende onderwerpen gaat. Leraren durven zichzelf niet altijd uit te spreken. Ze zijn vaak bescheiden en terughoudend en willen absoluut niet als moraalridders overkomen.”

Welke rol zouden schoolleiders kunnen spelen?

“Schoolleiders zouden in een visie kunnen verwoorden waar de school voor staat, wat de uitgangspunten zijn. Dat geeft leraren een steuntje in de rug, want daardoor komt het niet alleen op hun persoonlijke mening aan. Ook vermijd je daarmee dat het aankomt op een paar enthousiastelingen. Bildung wordt iets van iedereen op school.”

Kun je al iets over de uitkomsten van het onderzoek melden?

“Uit de eerste, voorlopige resultaten blijkt dat docenten het vervullen van een voorbeeldfunctie het meest noemen als we vragen hoe zij bildung in hun onderwijs integreren. Ze vinden dat ook de meest geschikte manier. Op basis

van ander onderzoek weet ik dat leraren die voorbeeldfunctie belangrijk vinden omdat ze bang zijn dat bildung anders een soort trucje wordt. En bij bildung gaat het er juist om wie je als docent bent. Het is interessant dat veel docenten in de vragenlijst aangeven dat het vervullen van een voorbeeldrol nog onbewust gaat. Ze willen er bewuster mee bezig zijn, zodat het echt een strategie of methode wordt die ze kunnen inzetten wanneer ze willen. In het project helpen we daarbij.”

Wat hoop je met het project te bereiken?

“Het levert een reeks ‘bildende’ manieren van werken op, die via een website, praktijkboek en symposium gedeeld worden met andere geïnteresseerde scholen. Ik hoop dat ons onderwijs hierdoor vormender wordt, ook op het vmbo. Dat leerlingen in staat zijn zich af te vragen hoe de kennis die ze aangereikt krijgen, zich verhoudt tot wie ze zijn en in welke wereld ze leven. Een wereld die nu en in de nabije toekomst hele grote uitdagingen kent.”

→ Kijk voor meer informatie over het project op www.bildungvmbo.nl.

‘Het vmbo is eigenlijk veel vormender dan havo en vwo’

